

7

De mbo-loopbanen van de toekomst en het mbo van de toekomst

■ Elke van Doorn

Hoe verder met het mbo op weg naar de toekomst? Over die vraag sprak de DNM-redactie met vier deskundigen: Pieter Baay, Tom Luken, Marc van der Meer en Anneke Westershuis. Elke van Doorn beschrijft de hoofdlijnen van het gesprek. Zij signaleert enkele belangrijke kansen voor de toekomst van het mbo.

De toekomst voorspellen kunnen we niet. Toch willen we ons er zo goed mogelijk op voorbereiden. Onderwijs is de toekomst. De vakmensen van later zitten nu in de schoolbanken. Met welke veranderingen krijgen ze te maken in hun loopbaan? Wat moeten ze leren over een beroepspraktijk die voortdurend aan verandering onderhevig is? En wat betekenen deze veranderingen voor de vaardigheden die ze in het mbo moeten leren? Hoe ziet het mbo van de toekomst er uit? Onder andere deze vragen kwamen aan bod in een gesprek tussen experts op het gebied van (beroeps)onderwijs, over het mbo van de toekomst. In het gesprek ontrolden zich drie hoofdlijnen: de student en de toekomst, is de docent toekomst-*proof* en hoe zit het met de toekomstgerichtheid van teams en de werkorganisatie in het mbo?

Verandering in oriëntatie: van doel naar richtingsgevoel

Bij het kiezen van een beroepsopleiding hopen we dat de student al enigszins een doel voor ogen heeft voor zijn toekomstige loopbaan. Dat blijkt echter in de praktijk ernstig tegen te vallen. Bij lang niet alle jongeren is dit doel duidelijk aanwezig. Marc van der Meer denkt dat dat te maken heeft met 'de verandering van beroepsinhouden en beroepsstructuren. Hoe moet je je op een loopbaan oriënteren als daarover geen enkele zekerheid bestaat? Ten minste, niet in mate die in het verleden het geval was. De arbeidsmarkt verandert, vraagt een flexibele inzet en een andere benadering van technologie. En de effecten in de bovenkant van het functiegebouw zijn anders dan aan de onderkant, vooral de eisen in de midden- en hoge niveaus worden hoger en zullen een bredere kennisbasis vragen. Dit wordt ook

wel eens de hbo-isering van vakarbeid genoemd.' Wellicht mede in samenhang met de toenemende onzekerheid, neemt ook het belang van generieke vaardigheden toe: kunnen samenwerken, communicatie met opdrachtgevers en afnemers, creatieve oplossingen bedenken.

Wat betekent het dat stabiele beroepen niet meer

Over de deelnemers aan het gesprek

Voor zijn proefschrift *How Graduates Make the School-To-Work Transition: A Person-in-Context Approach* onderzocht Pieter Baay de factoren die er toe doen bij de overstap van mbo-studenten naar de arbeidsmarkt. Een van de conclusies is dat persoonlijke inzet en motivatie van belang zijn, maar ook het sociale netwerk van waaruit de student opereert.

Tom Luken heeft eerder in 2015 in *Loopbaanvisie* een artikel geschreven over *Ontwikkelingen in werkgelegenheid en wat die betekenen voor jongeren*. Strekking: veel is onzeker als het over de arbeidsmarkt gaat, maar niet dat we in de toekomst vaker van functie en baan zullen veranderen dan in het verleden. Anticipatie en reflectie op het verloop van de eigen loopbaan wordt dus belangrijker.

Met zijn achtergrondstudie *Het MBO naar 2025: twee verhaallijnen* heeft Marc van der Meer bijgedragen aan *Het mbo in 2015. Manifest voor de toekomst van het middelbaar beroepsonderwijs van de MBO Raad*.

Anneke Westershuis werkt aan een binnenkort te verschijnen publicatie over de ontwikkelingsrichtingen van het mbo.

bestaan en het niet meer zeker is of mbo-studenten hun leven lang in een beroep kunnen blijven? 'Bij de oriëntatie op het leren voor de beroepspraktijk door studenten kunnen we daarom beter spreken van het ontwikkelen van een richtingsgevoel dan van het kiezen van een doel', aldus Tom Luken. Jongeren moeten wat hem betreft proactiever worden en hun identiteit niet meer vastknopen aan de specifieke beroepskeuze die zij in het mbo maken. Om te komen tot een richtingsgevoel is zelfsturing een belangrijke vaardigheid. Tom Luken omschrijft dat als 'een doorlopend proces waarin men handelingen richt op het bereiken van doelen die men zelf, op basis van een eigen visie, kiest.' Hij merkt daarbij op dat hiervoor wel enige levenservaring en rijping van de hersenen nodig is. 'We dienen ons dan ook te beseffen dat het onderwijs niet alles kan bereiken in de levensfase waarin jongeren op het mbo zitten. Maar het helpen ontwikkelen van zelfsturing is wel een eerste stap.'

Van een brede basis naar een goed curriculum

Het mbo biedt studenten een brede basis met zijn drievoudige kwalificering, waarbij elke student zich moet kwalificeren voor de uitoefening van een beroep, deelname aan de maatschappij (burger-schap) en doorstroom naar een hoger onderwijsniveau. 'Om meer betekenisvol te zijn voor studenten, zouden deze onderdelen beter verbonden moeten worden in een samenhangend en goed doordacht curriculum', zegt Tom Luken. En Marc van der Meer beaamt: 'Zeker als, kijkend naar de loopbanen van de toekomst met bredere beroepsinhouden en beroepsstructuren, deze drie kwalificeringen een nieuwe invulling vragen.' Ook Pieter Baay is het daarmee eens en voegt toe: 'Met de verandering in oriëntatie op het leren voor de beroepspraktijk, waarvoor jongeren een richtingsgevoel moeten ontwikkelen en zelfsturing nodig hebben, dienen zich vaardigheden aan die ook in het mbo meer aandacht vragen, zoals zelfregulatie en metacognitie. Deze vaardigheden zelf zijn niet nieuw, maar de focus erop en het belang ervan veranderen wel.

Voor het mbo is een belangrijke vraag: in hoeverre zijn 21e eeuwse vaardigheden ontwikkelbaar en wat is daarvoor nodig? Kun je creativiteit bijvoorbeeld leren of kun je alleen wat in potentie aanwezig is ontwikkelen?'

De transitie van het mbo van het aanleren van afvinkbare 'technische' vaardigheden naar het ontwikkelen van persoonlijke vaardigheden van studenten vraagt nogal wat. Marc van der Meer ziet een voordeel specifiek in het mbo: 'De student komt in de beroepspraktijk al met verschillende situaties in aanraking, waarbij hij een beroep moet doen op deze vaardigheden en ze al doende kan ontwikkelen. Op voorwaarde van een goede begeleiding.' Tom Luken vult aan: 'Daarbij is het goed om op te merken, dat niet alle vaardigheden afhangen van iemands intellectuele vaardigheden. Zo is kritisch denken niet IQ-afhankelijk. Ook initiatief kunnen nemen heeft eerder te maken met een houding en staat los van het intellectuele vermogen.' Tot slot geeft Pieter Baay een belangrijk aandachtspunt bij de curriculumontwikkeling: 'Het is ook goed te weten welke vaardigheden de student niet (meer) hoeft te ontwikkelen.'

Is de docent toekomst-proof?

Uiteraard kunnen we van alles bedenken om mbo-loopbanen toekomstbestendig te maken, het moet voor de docent wel realiseerbaar zijn. Een ander type curriculum vraagt een andere wijze van lesgeven. Hoe streef je open persoonlijke ontwikkeldoelen na, waarbij het meer gaat om het ontwikkelen van persoonlijke vaardigheden dan het aanleren van technische vaardigheden? 'Minister Bussemaker spreekt zelfs van het ontwikkelen van competente rebellen die willen, kunnen en durven anders te denken', aldus Pieter Baay. Dit vraagt om een nieuwe visie op onderwijs. Minder nadruk op het instrumenteel denken en meer op een open leercultuur. Dat vraagt heel veel van de docenten. Pieter Baay zegt dat 'velen zich daar zelf niet toe in staat voelen of inschatten dat dit voor hun studenten te hoog gegrepen is. Zo zegt 17% van de docenten

dat sociaalculturele vaardigheden niet ontwikkelbaar zijn bij hun studenten en ze beginnen daar dan ook niet aan. Ook zien veel docenten geen rol voor zichzelf in het ontwikkelen van deze vaardigheden. Als een docent al zegt "ik begin er niet aan", hoe moet de student het dan leren?' Voor studenten met lagere opleidingsniveaus lijkt hiermee sprake te zijn van extra belemmerende factoren bij het realiseren van een goede toekomstgerichte loopbaan.

Teams goed toerusten

Om docenten te helpen toekomstgericht aan het werk te gaan, zijn goed toegeruste docententeams essentieel. Op dat gebied is er in het mbo al veel gebeurd door in voorbereidende en regelgevende zin een aantal instrumenten aan te reiken. Zo is volgens het professioneel statuut van de mbo-sector het team gezamenlijk verantwoordelijk en een ondernemingsraad ziet toe of het werk goed verdeeld wordt. 'Dit is een goed bedacht systeem, maar sla je hiermee wel een brug naar het inzetten van het team voor de persoonlijke ontwikkeling van studenten,' vraagt DNM-redacteur Pieter Leenheer zich af. 'Hoe moet een team zich hierin ontwikkelen? Het vraagt bijvoorbeeld nieuwsgierigheid naar deze ontwikkelingen en het vermogen te reflecteren op hun betekenis voor de taakoriëntaties van het team en de teamleden.' Hij voegt toe: 'Het lijkt iets nieuws dat docenten bij elkaar in de klas kijken en elkaar van feedback voorzien, maar het is een al veel langer bestaande methode die blijkbaar toch niet alle scholen toepassen.' Het kan voor teamleden met een sterke oriëntatie op de instrumenteel-technische aspecten van een beroep een hele omschakeling zijn. Wat is daarvoor nodig? Het zal niet vanzelf gaan. 'Bovendien is het functioneren van een team mede afhankelijk van cultuur- en toevalsfactoren', zegt Anneke Westershuis. 'Je moet het doen met de mensen die je hebt en die moeten het met elkaar doen. Hiermee zijn teams soms een deel van het probleem én een deel van de oplossing.'

Gepercipieerde regelgeving

Scholen en hun docententeams kunnen nu al veel

kanten op als ze studenten ontwikkelingsgericht willen benaderen. Aanknopingspunten zijn bijvoorbeeld het Techniepact en de kwaliteitsafspraken. Marc van der Meer: 'Het Techniepact kan wel degelijk een impuls geven, maar dat hangt sterk af van hoe ambities worden vertaald in het curriculum en hoe leeropbrengsten en de innovaties van leerroutes worden geëvalueerd en landelijk worden verspreid. Veel valt dood als alleen maar wordt gestuurd op bijvoorbeeld leerrendementen met heel operationele doelen.' 'Het huidige systeem drijft de scholen misschien daartoe', meent Pieter Leenheer, 'maar er zitten ook zeker aandachtspunten in de scholen zelf. Denk aan gesprekken over nut en noodzaak van een nieuwe leercultuur. De discussie over de overgang naar een nieuwe leercultuur wordt tussen docenten onderling en op schoolniveau nog lang niet op alle scholen gevoerd.'

Kansen voor de toekomst; het ideale mbo van de toekomst

Wat is het ideale mbo van de toekomst. Hoe zou het er over 20 jaar uit moeten zien? Vijf beelden van de toekomst:

- Er is nu al een macro-kanteling aan de gang waarin de focus op de instrumentele kanten van de beroepsuitoefening verschuift naar de meer sociale en interactieve en de erkenning groeit dat de onvoorspelbaarheid toeneemt. Het mbo kan op deze golf meesurfen; dat biedt zeker kansen. Het beroepsonderwijs moet daarin een eigen identiteit uitstralen: 'hiertoe leiden wij op'. Belangrijk is dat het in zijn werkwijze niet alleen is georiënteerd op het functionalistische paradigma als kwalificaties halen en vaardigheden afvinken.
- Een ander optimistische constatering is dat er al veel gewonnen is als de samenwerking in teams verbetert en teams werken vanuit een gedeelde taakopvatting die de veranderende identiteit van het beroepsonderwijs uitdraagt.
- Iedereen heeft het gevoel dat de economie heel snel verandert. Bedrijven hebben de behoefte aan mensen waar ze van op aan

kunnen en die met de veranderingen kunnen omgaan. Het denken over vakmanschap is daardoor veel sterker geworden. Daarom is investeren in het mbo momenteel heel belangrijk.

- Daarop aansluitend: de toekomst van het mbo is niet vanzelfsprekend. Studenten van het hbo worden in vele sectoren een grote concurrent. Het bestaansrecht van het mbo moet door de regio gedragen worden. Het doordenken van het curriculum en de opleidingsorganisatie is ook een regionaal vraagstuk.
- Arbeidsverhoudingen veranderen. Met het toenemen van het aantal zzp'ers bewegen veel mbo'ers zich als 'ondernemer' op de arbeidsmarkt. Deze ondernemers werken in een deelcultuur. Zowel sociaal als op de arbeidsmarkt zien we initiatieven om meer met elkaar te delen. Gaan we dat ook bij de scholen

zien? De implementatie van de keuzedelen in de kwalificatiedossiers lijkt een voorzichtige indicatie.

Ook de arbeidsdeling zelf kan veranderen. Sommige toekomstvoorspellers zien bijvoorbeeld alleen een toekomst voor hooggeschoold en laaggekwalificeerd werk weggelegd. Als gevolg van taakafsplittingen zou vakgericht werk kunnen verdwijnen en alleen het werk aan de onder- en bovenkant kunnen overblijven, zeker als ondergrenzen op het gebied van scholing en opleiding hun belang verliezen. In de Verenigde Staten is deze trend onmiskenbaar gaande. Een vraag is of het beroepsonderwijs op deze ontwikkeling invloed kan uitoefenen. Deze vraag is belangrijk omdat noch een positief, noch een negatief antwoord bij voorbaat zijn uitgesloten. ■

MBO 2025: manifest voor de toekomst van het mbo

Wat

In het stuk geeft de MBO Raad aan in welke richting het mbo zich de komende tien jaar moet ontwikkelen.

Hoofdpijnen:

- Het mbo bereidt studenten voor op een dynamische arbeidsmarkt. Dit betekent onder meer dat het geheel van kwalificaties en leerwegen meer moet gaan meebewegen met de ontwikkelingen op die arbeidsmarkt. De kwaliteit van de examens moet wel goed blijven.
- Studenten gaan soepel door de beroepskolom met een eigen portfolio. Dit houdt in dat er meer connectie komt tussen vmbo, havo en mbo, en tussen het mbo en hbo. De niveau-indeling van opleidingen verdwijnt; in plaats daarvan komen er: entree- en basisberoepsopleidingen en middelbaar beroepsonderwijs.

Wanneer

De MBO raad heeft dit manifest in april 2015 opgesteld.

Wie doet wat

De MBO Raad en de mbo-instellingen gaan met deze ontwikkelingsrichting aan de slag. Zij vragen van politiek en minister de nodige medewerking en facilitering.